

amb el cor a la vela i les mans al *timó*, / en mon cant de retorn, resplendeixen els rastres / ---», Ag. Bartra, *Cant d'Ulisses als astres (Evangelí del Vent)*, 39). «Les tres galeres, com a forçats, entraren dins la gran mar ab la major fortuna del món --- la una galera troba-s a sobre vent, e --- pres en una illa petita, e allí-s restaurà; la galera de Tirant, e l'altra, eren a sota vent, no pogueren pendre en la illa, ans romperen los *timons* de caxa, e la galera de Tirant se descosí», JoMartorell (Ag. III, 271); es tracta d'una mena de timó més protegit que el timó de roda, més manejable, amb el qual apareix sovint posat en contrast: «4 *timons*, ço és 2 de roda e 2 de *caxa*», inv. de les Drassanes de 1467 (DAg.).

Ja registrat pel *Dicc. Cat.-Alemany* de 1502: «*timon*: das lait bret» (1449), Busa-N. (el de nau i el de carro i arada); i per OPou: en la seva llista d'objectes dels «VAXELLS --- lo *timó*: clavus; lo lloc a hon se asenta lo qui té lo *timó*: enclima», «lo qui regeix lo *timó*: hic proteta; los mariners ---»; també, el de l'arada: «camissa o *timó*» (segurament aquell més usual a Girona, i aquest, a València) (*ThPu.*, 70, 71, 82). En efecte *cama* o *camissa* són més propis del cat. or., i *timó*, de l'occid. i val. A Esterrí de Cardós explicaren «*timó*: peça de l'aladre que sovint va englobada dins el terme *kórbā*» (1966); a Estubeny: «els *timóns*: part del *forcat*» (que és la mena d'arada d'aquesta comarca val.). Quant al *timó* de carro, ja es documenta en Fc. Alegre (c. 1490, veg. DAg.).

En llatí el timó de carro o d'arada es deia ja TĒMO, -ŌNIS, mentre que el de nau en llatí clàssic es deia *clavus*, pròpiament 'clau, clavilla', expressió equívoca, pròpia d'un poble com el romà, que no practicà la navegació fins tard; aviat, però, en practicar-la més, se'n degué prescindir, substituint-lo pel TĒMO de l'arada i carro, per comparació de forma i semblança de funcions; i aquest mot és el que han heretat les llengües romàniques.

Però en quasi totes aquestes llengües, i en totes dues accs., presenta una *i* difícil d'explicar: cast. i fr. *timon*, engad. *timun*, sd. *timone*; totes elles suposen una variant ja llatina *TĪMŌNE difícil d'explicar, car la E s'hauria de conservar segons llur fonètica regular, fins l'it. *timone* (on el canvi fonètic podria justificar-se) és de creure que no hi faci excepció; la forma clàssica només s'ha conservat en el gall. *temón* (car fins en portuguès hi ha *timão* junt amb *temão*), i sembla que també en certes formes reto-romàniques, i en el bereber *atemmu*, marroq. *tammun* 'pal de paller'.

L'explicació de la variant en -i és difícil. És increïble suposar, amb Gamillscheg, que des del toscà (on és regular E > i) es vagi propagar a totes les llengües romàniques: ni tan sols a Itàlia aquell fenomen fonètic té gaire extensió (només en el Nord, i allà sols una part); car *ti-* es troba en totes les llengües, amb caràcter constant, des dels orígens de la tradició literària; que sigui degut a una pronúncia cèltica (Mohl, ja posat en dubte per AntThomas, *Rom.* xxix, 437) és inconcebible donat l'escàs paper dels celtes en coses de mar; inacceptable la idea que suggerí Wartburg a

Bloch (que aquest ja va rebutjar-li, i ell l'ha imposada en la seva ed. pòstuma) d'un encreuament amb un suposat cèltic *LĪM- > fr. *limon*, com sigui que aquest mot és exclusivament francès, i aqueixa base cèltica manca enterament de suport i és bastant inversemblant; l'encreuament suggerit per M-Lübke resta inconcretat i vague.

Essent així que *TĪMO deu remuntar-se fins al llatí vulgar, vista la seva gran extensió romànica, fóra lícit admetre que s'expliqui per un tractament fonètic, divergent, de la base *TEKSMO (cf. alt-al. antic *dihhsala*, ags. *thixl*, esc. ant. *thisl*, pruss. ant. *teansis* 'timó', paleosl. *tegnati* 'estirar, tibar'): tal com *PĒTSNA va passar a PĪTSNA > PINNA (Niedermann, *E und I im Lat.*, cf. von Planta, *ALLG* xi, 282), *TĒKSMO passaria a *TĪSMO i a aquest tocava passar a *TĪMO. Si a això s'objecta el caràcter hipotètic de totes aquestes suposicions, potser es pot suggerir una altra explicació que ja no ho fóra gaire, ni mancada d'algun agafador filològic.

És sabut, en efecte, que el nom de vela ARTIMÓ és un manlleu del gr. ἀρτέμων, i aquest presenta la mateixa *i* anòmala, en totes les llengües romàniques, que en la nostra ja es documenta sovint en el S. xiv, en el mossàrab valencià des de c. 1200, i no sembla ser menys antic en les altres. Però en aquest hi podria haver una explicació ben sostenible: en passar al llatí la *e* grega breu es tancaria en *i*, estant en síl·laba oberta (cf. els fets de la mena de MONACUS > MONICUS); la coexistència de ARTEMONEM i *ARTIMONE(M) en ll. vulgar es pogué contagiar al mot tan semblant TEMONEM, també mariner; és veritat que aquesta *i* també s'havia de tornar *e*, essent breu; però, en un estrangerisme com *artemo*, una pronúncia anòmala, i sense obertura, de la *i* és admissible (la marineria romana fou en gran part d'esclaus púnics, eslaus etc.).

El cas és que l'*artimó* és peça nàutica que sovint ha estat confosa amb el timó, encara que sigui una vela: en un doc. barceloní de 1354 apareix escrit *art timó* el nom de la vela, amb separació fantasiosa: «entesnes --- costers del *art timó*, forns de taves et de veces ---» (Bofarull, *Ant. Marina Cat.*, 77).

DERIV.: *Timonar* v.; *timonejar* [Lab.]. *Timoner* [c. 1460, JoMartorell], d'on fou manllevat el cast. *timonel* [1527]. *Timonera* [S. xiv, *Consolat, AlcM.*]. *Timonet* 'tellol de l'arada'.

TIMÓ, II, diminutiu català del ll. THYUMUM 'farigola', pres del gr. θύμος id. □ 1.ª doc.: S. xiv.

En el «*Tresor de Pobres*», traduït per aquest temps del llatí de Petrus Hispanus: «sie feyt emplastre, de la part de fora, de la femta de l'hom e de levam, e ab vesc d'arbres, e ab cendra de *timons* cremats», segurament és la farigola: car una recepta semblant i aplicada també a les morenes, en Argilata (Ss. xv-xvi?), atribueix a «Sarapió» que «--- ab vinagre a<r>renta les morenes que són fetas en lo s[ic]es» quan «és fet empastre ab *timó*, que és la *farigola*» (DAg.). També del S. xiv són les «*Medecines Particulars*» traducció d'Ibn Wāfid, on *timó* va traduït pel «ll. *thymum*,